

До разової спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Одеська юридична академія»
(65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23)

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидатки юридичних наук, доцентки, доцентки кафедри приватного
права Національного університету «Одеська юридична академія»**

Берназ-Лукавецької Олени Михайлівни

на дисертацію Кочіашвілі Альберта Давидовича на тему:

**«Особливості виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в
умовах воєнного стану», поданого на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 Право**

Актуальність дисертаційного дослідження. Подана на рецензування дисертація присвячена комплексному дослідженню особливостей виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану, що є одним із найбільш актуальних і динамічних напрямів сучасної правової науки.

Актуальність дослідження правового регулювання договорів в умовах воєнного стану зумовлена глибокою кризою традиційного принципу обов'язковості виконання зобов'язань (*pacta sunt servanda*), спровокованою масштабними руйнуваннями, логістичним колапсом та релокацією бізнесу. Чинні цивілістичні інструменти, орієнтовані на стабільні економічні зв'язки мирного часу, виявилися недостатньо адаптованими до реалій тотальної війни, що викликало гостру потребу в розробці нових матеріально-правових критеріїв для розмежування форс-мажору та істотної зміни обставин.

Особливої ваги ця проблематика набуває в контексті динамічного формування правових позицій Верховного Суду та запровадження державою численних тимчасових мораторіїв, які суттєво обмежують свободу договору та змінюють правовий статус боржників і кредиторів. Наукове обґрунтування

чітких алгоритмів зміни договірних умов є життєво необхідним не лише для забезпечення єдності судової практики, а й для збереження балансу приватних інтересів та підтримки стійкості всієї економічної системи України у кризовий і поствоєнний періоди.

Проведений у дисертації ґрунтовний аналіз наукових джерел дає змогу чітко окреслити стан доктринальної розробки теми, систематизувати ключові концептуальні погляди та виявити невирішені питання, які потребують подальшого наукового пошуку. Новаторство та самобутність теми визначаються тим, що українська правова система адаптується до реалій масштабного збройного конфлікту та формує принципово нову доктрину й практику антикризового регулювання.

Джерельна база роботи включає наукові монографії, статті, дисертації та автореферати дисертацій, законодавчі акти України та ЄС. Методологічне підґрунтя слушно базується на поєднанні загальнонаукових, нормативних і порівняльно-правових підходів, що дозволяє комплексно оцінити еволюцію наукових поглядів на виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права «Проблеми реалізації і захисту цивільних прав та інтересів з погляду антропологічного підходу в цифрову еру» на 2021-2025 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0122U000266) та плану науково-дослідної роботи кафедри приватного права «Проблеми захисту прав приватної особи в умовах війни та відбудови країни» на 2026-2030 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Соціально-політична стабільність в період воєнних та поствоєнних трансформацій:

правові, економічні, гуманітарні, інноваційно-технічні можливості в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0126U000107).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Архітектоніка дисертаційної роботи відзначається логічною послідовністю, концептуальною цілісністю та внутрішньою єдністю викладу матеріалу. Структурна побудова дослідження є цілком обґрунтованою й підпорядкованою досягненню визначеної мети та розв'язанню поставлених завдань, що зумовило поділ праці на три взаємопов'язані розділи, присвячені аналізу таких питань: формування законодавства та практики виконання і зміни цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану; характеристика стану наукової розробки проблеми та гіпотеза дослідження; вплив воєнного стану на динаміку цивільно-правових договорів; класифікація та вплив непередбачуваних життєвих обставин на динаміку цивільного договірних правовідношення; наслідки невиконання договірних зобов'язань в умовах воєнного стану; підстави та наслідки зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану; особливості виконання цивільно-правових зобов'язань у зонах активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях; особливості виконання цивільно-правових зобов'язань, стороною в яких є військовослужбовець; особливості виконання кредитних, депозитних договорів та грошових зобов'язань; особливості виконання орендних договорів.

Дисертація охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із визначенням особливостей виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану. Логічний взаємозв'язок між теоретичними розвідками та практичним аналізом дозволяє сформулювати комплексне уявлення про специфіку правового регулювання досліджуваних договірних відносин.

Позитивно слід оцінити глибокий історико-правовий аналіз формування підстав звільнення від відповідальності у договірних відносинах, в результаті якого доведено історичну тяглість використання

непередбачуваних обставин як підстави звільнення від відповідальності у договірних відносинах, починаючи з найдавніших правових систем, та визначено межі застосування цього підходу в сучасному праві.

Висновки дисертації є обґрунтованими, логічно впливають із проведеного дослідження та містять елементи наукової новизни, зокрема обґрунтування доцільності виділення категорії непередбачуваних обставин як самотійного юридичного факту, що впливає на динаміку договірних правовідносин поза волею сторін, та запропоновано їх класифікацію на: обставини, що є об'єктивно непередбачуваними для будь-яких договірних відносин; обставини, що є непередбачуваними лише для конкретного договору.

У цілому дисертація є завершеним науковим дослідженням, яке характеризується комплексністю, глибиною опрацювання матеріалу та високим рівнем теоретичних узагальнень.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків дослідження. Переважна більшість висновків та наукових положень дисертаційного дослідження Кочіашвілі А.Д. є достатньо обґрунтованими та достовірними, оскільки відповідно до поставлених мети і завдань основою методології дослідження стали наступні методи загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема: історико-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, аналітико-синтетичний, логіко-юридичний та інші. Об'єктивність висновків дисертаційного дослідження досягнута за рахунок застосування комплексного міжгалузевого підходу до вивчення правових явищ.

Вагомою перевагою рецензованого дослідження є його потужна та репрезентативна теоретична база, вибудована на фундаменті класичних і сучасних праць із цивільного права. Залучення значного масиву нормативних джерел та спеціальної літератури підтверджує всебічний характер наукового пошуку, що дозволило Кочіашвілі А.Д. переконливо обґрунтувати власну дослідницьку позицію в межах наявних наукових дискусій.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертаційне дослідження містить належний рівень наукової новизни, яка підтверджується сформульованими автором висновками, рекомендаціями та пропозиціями.

Схвальної оцінки заслуговують положення щодо необхідності впровадження концепції «адаптивного правочину» як альтернативи моделі «жорсткого виконання» договору в умовах тривалого воєнного стану, що передбачає розширення судового розсуду та застосування досудових процедур медіації (стор. 8 дис.); щодо особливостей зміни умов договору в судовому порядку під час воєнного стану, які характеризуються відходом від формального дотримання тексту контракту на користь принципів справедливості, добросовісності та розумності (стор 98-99 дис.), а також пропозиція щодо створення спеціалізованого інституту військового омбудсмена або окремих підрозділів у системі безоплатної правничої допомоги, які б займалися виключно претензійною роботою з банками та колекторськими компаніями від імені військових. Це дозволить централізовано оскаржувати неправомірні нарахування та вчинення виконавчих написів нотаріусів, які досі трапляються всупереч мораторію. Такий підхід забезпечить фаховий супровід справ без залучення самого військовослужбовця до тривалих судових процесів (стор. 125 дис.).

Важливим є й розвиток положень щодо про незмінність договору, автором уточнено межі допустимості зміни умов договору в інтересах сторін або публічного інтересу в умовах істотної зміни обставин.

Аналіз зарубіжного досвіду дав змогу засвідчити тенденцію до поступового пом'якшення принципу незмінності договору. Спільним для всіх розвинених правопорядків є вимога до сторони-заявника довести причинно-наслідковий зв'язок між глобальною подією та конкретною неможливістю виконання, що робить цей процес глибоко індивідуалізованим (стор. 66 дис.).

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані в: науково-дослідній

сфері – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану;

правотворчій діяльності – для вдосконалення вітчизняного законодавства та судової практики у сфері виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування актів чинного цивільного законодавства України в сфері виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану (Акт впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження в практичну діяльність Київського районного суду м. Одеси від 12.05.2026 р.);

навчальному процесі – при викладанні нормативних дисциплін «Цивільне право», «Сучасні проблеми цивільного права», «Захист права власності», підготовці робочих програм, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Усі винесені на захист наукові положення, теоретичні узагальнення та практичні рекомендації розроблені здобувачем одноосібно, а їхній основний зміст повною мірою відображено в 9 наукових публікаціях автора, зокрема у 4 статтях у затверджених МОН України фахових виданнях та 5 тезах доповідей на конференціях.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Поряд із загальною позитивною оцінкою проведеного дослідження воно не позбавлене окремих спірних положень, які мають дискусійний характер та потребують уточнення або ж додаткової аргументації автором під час публічного захисту.

1. В роботі досліджено особливості використання штучного інтелекту при зміні умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану. Разом з тим, у роботі недостатньо повно проаналізовано цивільно-правові ризики та межі відповідальності у разі, якщо алгоритми ШІ допустять помилку при

автоматизованому прогнозуванні «воєнних ризиків» чи структуруванні антикризових застережень. Довіра до новітніх технологій в умовах правової аномалії війни потребує значно більш виваженої та критичної доктринальної оцінки.

2. Розглядаючи у підрозділі 2.3. актуальні питання судового захисту прав сторін договору, автору доцільно було б більше уваги приділити критеріям та стандартам доказування, які застосовують суди при оцінці реального майнового стану боржника. Автор не зазначає, за якими саме ознаками (втрата первинних першоджерел доходу, знищення заставного майна чи релокація потужностей) суд має кваліфікувати неможливість виконання обов'язку як об'єктивний факт, а не як звичайне ухилення від виконання зобов'язань. У зв'язку з цим під час публічного захисту, хотілося б почути думку автора з цього приводу.

3. Автор детально аналізує юридичні наслідки введення воєнного стану для виконання внутрішніх цивільно-правових договорів. Проте поза увагою здобувача залишилися особливості виконання та зміни умов зовнішньоекономічних контрактів, укладених українськими суб'єктами з іноземними партнерами в цей же період. З огляду на специфіку підтвердження форс-мажору для іноземних контрагентів та транскордонні обмеження щодо руху капіталу, дослідження цього аспекту суттєво збагатило б зміст роботи.

4. Аналізуючи «воєнне» законодавство, що запровадило мораторії та звільнення від штрафних санкцій (підрозділи 2.2. та 2.3), дисертант переважно акцентує увагу на захисті прав боржника, який опинився у скрутному становищі. Проте в роботі недостатньо висвітлено питання захисту прав кредитора, який через такі примусові заходи держави також зазнає значних збитків, що іноді порушує фундаментальний цивілістичний принцип рівності сторін цивільно-правового договору та балансу інтересів.

Однак, висловлені зауваження та рекомендації не стосуються концептуальних положень та висновків дисертації та мають здебільшого

дискусійний або ж уточнюючий характер, що в цілому не зменшує загальну позитивну оцінку від дисертаційного дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час аналізу рецензованої дисертації та опублікованих праць дисертанта Кочіашвілі Альберта Давидовича фактів порушення академічної доброчесності не виявлено.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Кочіашвілі Альберта Давидовича на тему «Особливості виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану», відповідає вимогам, встановленим Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами).

Дисертаційне дослідження є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково-обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, яке має істотне значення для науки цивільного права, а його автор - Кочіашвілі Альберт Давидович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензентка,

доцентка кафедри приватного права

Національного університету

«Одеська юридична академія»,

к.ю.н., доцентка

Олена БЕРНАЗ-ЛУКАВЕЦЬКА